

ÄKTENSKAPET SOM KYRKOPROBLEM I AFRIKA

av

HOLGER BENETTSSON

Äktenskapet i Afrika söder om Sahara har, alltsedan kristen mission började där, varit ett missionsproblem. Det ligger i sakens egen natur, att det blev så, då kristen äktenskapsmoral har mycket litet gemensamt med afrikansk. Följden har blivit, att afrikansk äktenskaps sed av missionärer och missions sällskap bedömts som icke-kristen.

Jesuitpatern Gongalo de Sylveira, som 1560 började missionsarbete i Mozambique-området, lade bl.a. märke till följande oriktiga föreställningar bland befolkningen: polygami och levirat. Med tiden utökades listan över oriktiga föreställningar med «brudpris», sororat, initiationsriter, för att nämna mera allmänt förekommande bruk, och sådana specialiteter som t.ex. «exchange marriage» hos Tiv i Nigeria och ebisisi¹ hos Haya i Ostafrika.

Det afrikanska äktenskapet som ett missionsproblem gjorde sig särskilt kännbart under förra århundradet och under början av detta. Problemet stod i centrum vid kongresser och konferenser, så t.ex. vid Lambeth-konferensen 1888. Från att tidigare ha negerat så gott som allt, som hänger samman med den gamla stamkulturens äktenskaps seder, skedde med *Le Zoute-konferensen* 1926 en omsvängning till större förståelse för de afrikanska sedernas egenart och värde. Detta gällde också vissa äktenskaps seder, som av några missioner upptogs i modifierad form och införlivades med de av dessa missioner tillämpade arbetsformerna. Avsikten var att ge de afrikanska kyrkorna kristna afrikanska äktenskaps seder. Föregångsmän på detta område var Bruno Gutmann bland Chagga i Ostafrika och biskop Lucas av Masasi i södra Tanganyika. Men problemets hjärtpunkt

kvarstår. Skillnaden mellan kristen äktenskapsmoral och afrikansk är för stor för att kunna överbryggas.

Denna fundamentala skiljaktighet har kodifierats eller kodifieras i de konstitutioner, som reglerar de afrikanska kyrkornas liv. I äktenskapsstadgarna tas i avsnitt efter avsnitt avsteg från den gamla stamkulturens äktenskaps seder. Härigenom blir äktenskapet alltmer ett kyrkoproblem i Afrika. Frågan är inte längre, hur missionen skall förhålla sig till afrikanens urgamla äktenskaps seder, utan hur den afrikanske kristne skall kunna leva upp till den standard, som hans kyrkas äktenskapsstadgar kräver, detta så mycket mer som den afrikanska kyrkan inte längre är den lilla hjorden omkring missionären utan skaror i tusenden ofta ledda av afrikanska präster.

För den afrikanske prästen är det kristna äktenskapet både ett problem och en pastoral uppgift. Han frågar sig, om det gamla stamsamhällets äktenskaps seder verkligen är så obibliska som missionärerna hävdar och som hans kyrkas stadgar fastslagit, och om inte mycket av det som utges för att vara kristen äktenskapsuppfattning i stället tillhör Västerlandets icke-kristna kulturarv. Han låter frågan gå vidare, så som han gjorde vid världsmissionskonferensen i Tambaram 1938, och som han gör i artiklar och vid samtal. Hur betydelsefull hans fråga är framgår av den vikt, som av Internationella missionsrådet och andra organisationer, som arbetar med afrikanska problem, lägges vid studiet av de äktenskapliga förhållandena i Afrika. Ännu betydelsefullare är hans pastorala uppgift. Han kan lösa den gåta, som missionären aldrig kan riktigt tränga in i: afrikanen. Hur tänker han? Hur ser de byggklossar ut med vilka han formar sina tankebyggnader och i vilken ordning fogas de samman? Hans tankevärld bottenar i en livsstil och ett beteendemönster så olikt missionärens. Att komma honom verkligt nära skulle kräva något av en nyfödelse, en förmåga att krypa in i hans skinn. För den afrikanske prästen finns inte denna svårighet, därför kan han bli ett med dem, som måste in i konflikten mellan kristen och afrikansk äktenskapsmoral.

Skärpan i denna konflikt beror inte bara på kyrkans negering

av det gamla stamsamhällets äktenskapsseder. Där finns också andra orsaker, som hänger samman med att hela kultursituationen förändras i dagens Afrika. Här skapas ett nytt Afrika och en ny afrikan, som på kort tid — ofta inte mer än en generation — förväntas tillgodogöra sig det som Västerlandet långsamt byggt upp under 2.000 år eller mer. Han kommer i kontakt inte bara med kristen äktenskapsmoral utan med kolonialmyndigheternas äktenskapslagstiftning, och Västerlandets sekulariserade äktenskapssyn. Det mått av social trygghet, som det gamla stamsamhället trots allt gav, håller på att förloras eller har förlorats. Det får ett skimmer av idealtillstånd, något som skulle kunna ge trygghet mitt i all den förändring, som nu bryter sönder den gamla samhällsbyggnaden.

Somliga förändringar av seder och bruk kan genomföras inom en kultur utan motstånd, andra däremot väcker stark opposition. Tydligt är det så att sådana seder och bruk, som är karakteristiska för ett visst kulturmönster inte uppges utan strid. Så förhåller det sig med de flesta sedvänjor, som har sammanhang med äktenskapet, i det afrikanska kulturmönstret. Detta bidrar i sin tur till konfliktens skärpa.

Den afrikanske kristne tillhör tvenne världar: det gamla sönderfallande stamsamhället och den kristna kyrkan, och han har rötter i dem båda. Samhället, som han tillhör, har sitt grepp om honom, samtidigt som han förväntas följa kyrkans krav. De gamla rötterna är starka, starkast de som hänger samman med gammal äktenskapssed. Det är därför inte förvånansvärt att äktenskapet blivit ett kyrkoproblem; att kanske 70 till 80 % av alla kyrkotuktsfall utgör brott mot kyrkans äktenskapslagar.

Möjligt är, att den gamla sedens styrka har biologisk bakgrund. Det förefaller nämligen, som om afrikanen äger en mycket hög sexualfrekvens, något som bl.a. avspeglar sig i hans fruktbarhetsriter, som icke följer årtidscykeln utan måncykeln. Huruvida hans höga sexualfrekvens är något, som tillhör hans biologiska struktur, eller om han är mentalt oförmögen till frivillig avhållsamhet, eller om den är ett utslag av den afrikanska mentalitetens mest karakteristiska drag: hans allt eller ingen-

ting inställning, är frågor, som står öppna för diskussion. Hur som helst sexualdriften finns där och måste kontrolleras. Det gamla afrikanska samhället utövande sådan kontroll, det påbjöd rituell avhållsamhet och föreskrev, vad som var tillåtet eller förbjudet beträffande föräktenskapliga förbindelser. Brott mot sedvanelagen straffades ofta hårt. I många stammar blev mödrar till föräktenskapliga barn dödade. *Den nya tiden har medfört ett försvagande av samhällets kontroll av sexualdriften, med sexuell lösaktighet som följd.*

Mycket av de afrikanska kyrkornas äktenskapsproblematik beror på att de har att utöva sin fostrargärning i ett samhälle, som förlorat kontrollen över individens sexualdrift. Särskilt gäller detta för- och utomäktenskapliga förbindelser. Där är en femårs flicka, dotter till en evangelist, nedsmittad med gonorré av en katolsk pojke i trettonårsåldern, en folkskollärare, som har sexuella förbindelser med några av sina elever, en sjukvårdsarbetare, som får barn med en sköterskeelev, samtidigt som hans hustru föder honom ett annat barn. Exemplet kunde mångfaldigas. Med liknande fall har de afrikanska kyrkorna dagligen att brottas. Här har kyrkan en fostraruppgift av ofantliga mått och en lång väg att gå.

Det mest iögonfallande draget i afrikansk äktenskapsdöd är polygamin. Vid sidan av den av den moderna utvecklingen relativt opåverkade afrikanens dragning åt polygami gör sig nya tendenser märkbara. I de flesta kyrkor gäller den regeln, att en döpt kristen, som skaffar sig mer än en hustru, måste ställas under kyrkotukt. Den praktiska lösningen av en polygamists äktenskapsproblem, då han vill bli kristen, är vanligen, att han skickar bort alla hustrur utom den, som han först äktade. Att skicka bort, att förskjuta sin hustru har blivit något legitimt i det afrikanska samhället över huvud taget. Huruvida missionernas praxis beträffande polygamister är skulden därtill, kan väl knappast klarläggas. Faktum kvarstår, att en ny form för äktenskap bildats, som från afrikanens sida ingenting annat är än polygami, men som har sken av monogami: den succesiva polygamin, den kunde också kallas den succesiva monogamin.

Att hitta rätt i den härva av komplikationer, som denna form av polygami för med sig, hör till de svåraste uppgifterna för de kyrkliga instanser, som har hand om kyrkotukten. Äktenskaps-partner bytes gång på gång, detta gäller både mannen och kvinnan. Ofta är det svårt att avgöra, om verkligen en legitim förbindelse förelegat, eller om det endast varit en lös förbindelse, ty stamsamhällets äktenskapsedvänja blandas samman med kristen sed och med av kolonialmyndigheterna godkända förbindelser. På detta sätt försvinner all känsla för äktenskapets helgd. Det gäller i många fall att söka komma fram till en lösning, som har någon likhet med ett kristet äktenskap. När en tilltrasslad äktenskapshistoria skall redas upp, kan det innebära, att av många tänkbara kontrahenter en utväljes, som mannen sedan måste hålla sig till. Hur det går med de andra, de som måste skickas bort och förskjutats, eller som redan har förskjutits, vågar tydligen den afrikanska kyrkan inte alltid fråga sig. — Och har missionärer och missionsällskap gjort det? — Söker man spåra upp dem, finner man rätt många av dem i städernas skökokvarter.

Till polygamins problematik hör också det försvar, som höjs för den från en del av kyrkans egna medlemmar. Flertalet av dessa försvarare kommer från den nya elit inom samhället, som missionerna genom sina undervisningsinstitutioner skapat och skapar. Deras argument är ofta följande: Kravet på monogami är inte i första hand ett bibliskt krav utan är något, som har växt fram inom den västerländska kristenheten. Gamla Testamentets patriarker och kungar levde i polygami. På intet ställe i Nya Testamentet fördömer Jesus polygami, och 1. Tim. 3:2,12 och Tit. 1:6 tolkas så att polygami där förbjödes för församlingsföreståndare, församlingslärare och äldste men inte för den vanlige kyrkomedlemmen.²

Det är förståeligt, att den afrikanske kristne vänder sig till det Gamla Testamentet i denna fråga, då hans eget samhälles sociala struktur, särskilt då det gäller äktenskapet, i så hög grad överensstämmer med det judiska.

Denna kritik understödes också från europeiskt håll. Det

sågs, att missionens och kyrkans uppgift är att leda afrikanen ut ur det Gamla in i det Nya Testamentets värld, men så har icke varit fallet, utan i stället för att undervisa honom i Kristi enkla lära har man lagt tonvikten på kyrkofädernas och den moderna kyrkans äktenskapetik.

Den nya elit av lärare, läkare, kontorister, regeringstjänstemän och andra, som växer fram i dagens Afrika, måste bli kyrkans speciella skötebarn. Denna nya elit är en minoritet av den stam den tillhör, och själva tillhör de ofta en minoritet av samhället, de kristna. Men denna elit är en dominerande minoritet, som håller på att forma och kommer att forma det nya Afrika, som är på väg att bli en kristen kontinent, vars framtid kommer att gestaltas av denna nya elit.

En av de största riskerna för att dessa nya ledare skall komma på glid bort från de kyrkor, som de tillhör, är, att den gamla äktenskapsmoralen blir dem övermäktig. De tillhör ett ofta hedniskt samhälle, där elitens sociala status alltfört kännetecknas av polygami, ty polygami var i de flesta stammar förbehållet samhällets ledarskikt och var steget från en underordnad till en överordnad ställning i samhället. Bland Haya är mwami en hederstitel, som en man fick från den dag han tog sig en andra hustru.

Det förväntas av de stora massorna, att medlemmarna av samhällets nya ledargrupp skall leva i polygami. En av kyrkans ansvarsfullaste uppgifter är därför att vårda sig om denna nya elit, både för sin egen framtids skull och för Afrikas. Kanske de också tillhör de ömtåligaste fallen i afrikansk pastoralvård, då många av dem i socialt och utbildningsmässigt avseende vida överträffar flertalet afrikanska präster, vilket hos dessa framman en känsla av mindervärde. Det förekommer också, att denna intellektuella elit ser ner på dem i dess mening halvbildade prästerna.

Liksom polygamin konfronterar kyrkan med nya problem, gör också de sedvänjor, som hänger samman med «brudpriset» det. Medvetet eller omedvetet blir en fråga alltmer aktuell: «Vad är det som garanterar ett kristet äktenskaps giltighet?»

I det gamla stamsamhället rådde det inget tvivel om vad som konstituerade ett äktenskap. Dess giltighet garanterades av de båda släkter, till vilka kontrahenterna hörde. Det synliga beviset på äktenskapets giltighet var «brudpriset».

Mycket har skrivits om afrikanernas «brudpris». Ordet har analyserats, antingen det heter lobola på Zulu eller amakula på Haya, men det är först, när man möter det i dess satssammanhang, som man anar dess innebörd. Låt mig ta ett exempel:

Mukabarungi skulle döpas. Prästen gör sig underrättad om hennes familjeförhållanden. Hon har varit gift, men hennes man har lämnat henne, och hon vet inte, var han finns. Nu lever hon ensam med sin lille son, ty hennes far är död, och hon kan därför inte gå tillbaka till faderns hus. Inte heller kan hon bege sig till sin mans fadershem, ty hans släkt säger: «Tali omukazi waitu, kuba taina amakula.» (Hon är inte vår kvinna, ty hon har inget brudpris.) Mukabarungi och hennes man hade ingått äktenskap utan att «brudpris» hade överlämnats, nu hade hon inget sammanhang med någon släkt, hon var släktlös, något som väckte den afrikanske prästens stora förvåning, ty en släktlös människa är så gott som otänkbar i ett afrikanskt samhälle.

Den realitet som lobola innebär för afrikanen har ingenting att göra med köp. Här är det i stället fråga om garanti, om äktenskapets stabilitet och giltighet för båda kontrahenterna, inte minst för kvinnan.

Det är inte underligt, att afrikanen mot denna bakgrund måste fråga sig, vad det är som gör ett kristet äktenskap giltigt. Det svar, som från missionernas sida kan ges, är inte entydigt. Under kyrkans maktdagar under medeltiden kunde man hävda, att äktenskapets giltighet var under kyrkans kontroll. Äktenskapet var ett förbund med Gud (och hans kyrka) mellan man och hustru, tills döden skiljer dem åt. Men kan detta hävdas i dag? Har inte äktenskapet glidit kyrkan ur händerna och kontrolleras nu av staten? Och har inte äktenskapssynen i många samfund glidit över i ett individualistiskt betraktelsesätt, där äktenskapet främst är ett förbund mellan två individer, som får samfundets välsignelse?

I Afrika har missionerna sökt hävda kyrkans prioritet, när det gäller att sanktionera äktenskap, samtidigt som staten genom centrala eller lokala myndigheter legaliserar äktenskapliga förbindelser. Tendensen tycks gå i den riktningen, att staten lägger mer och mer makt under sig, så att den får ensamrätt på att legalisera och upplösa äktenskap. Tydligt är den kyrkliga vigsel, som i många afrikanska kyrkor förrättas utan samband med territoriets äktenskapslagstiftning, inte juridiskt bindande.

Som det nu är på många håll känner sig afrikanen villrådig inför Västerlandets divergerande syn på förutsättningarna för äktenskapets giltighet. Detta är kanske främst ett problem för kyrkans ledare, för vilka det kan bli en brännande fråga, om deras kyrkas lagstiftning i äktenskapsfrågor även skall ta hänsyn till gällande civil lag, och om det civila äktenskapet skall tillämpas på deras kyrkas medlemmar. Men det är också ett problem för den enskilde kyrkomedlemmen, som vill ha ett svar på frågan om vad som garanterar äktenskapets giltighet.

För afrikanskt tänkande kräver äktenskapet i första hand inte religiös eller legal sanktion utan släkternas garanti. Styrkan av denna övertygelse kan spåras bland väckelsefolket i Ostafrika.³ Det händer, att aboluganda (släkting, som i väckelsens sammanhang fått betydelsen «andlig släkting») övertar de funktioner vid äktenskapets ingående, som i vanliga fall skulle ha uppburits av de naturliga släktingarna.

Arvet från fordom har sålunda orsakat, att äktenskapet blivit ett kyrkoproblem, men problemets omfattning har vidgats genom inflytande utifrån.

Kontakten med Västerlandet i alla dess aspekter har fört helt nya idéer om äktenskapet in i Afrika.

Ödeläggande för afrikanens uppfattning av äktenskapet har i många fall den vite icke-missionärens exempel varit, antingen det förmedlats till afrikanen genom direkt kontakt eller via litteratur och film. De två senare kulturbärarna spelar en långt större roll i Afrika än man vanligen tror. Genom missionernas skolor har stora skaror afrikaner blivit läskunniga. Låshungern

är stor, men tillgången på värdefull litteratur på stamspråken knapp. De som behärskar europeiska språk är hänvisad till litteratur avsedd för vit publik, förströelselitteratur och veckotidningar. Varje liten eller stor stad har en eller flera biografier, där europeiska, amerikanska och indiska filmer visas. (Indien intar andra plats bland jordens filmproducerande länder. Film-motiven hämtas ofta från sagor och legender. Som helhetsomdöme om indisk film torde man kunna hävda, att den är anständig.) Den bild, som afrikanen får av västerlänningens äktenskapliga liv genom film, kolorerad veckopress och billiga romaner, är, att lösaktighet och otrohet är utmärkande för honom. Detta mönster kopieras i den afrikanska veckopressen i sådana publikationer som *Drum* i Sydafrika och *Tazama* i Ostafrika. På fyra år har *Drum* nått en upplaga på väl 100.000.

Ett nytt kvinnoideal, rätt likt det som Hollywood lanserar, och «romantik» av följande märke: «A passionate story of how two young souls are flung into each others arms by the unpredictable hand of Fate only to be rent asunder after a fleeting moment of dizzy ecstacy» har blivit Västerlandets gåva till Afrika. Följderna härav är på många håll märkbara inom de afrikanska kyrkorna. Ungdomsproblemet gör sig kännbart, då den kristna ungdomen är på glid mot en sekulariserad livssyn. Kyrkan frågar sig, hur den skall kunna fostra sin ungdom för kristna äktenskap.

Än mer ödeläggande är prostitution och könssjukdomar. I somliga delar av Afrika har dessa företeelser nått en omfattning, som förefaller otrolig. De afrikanska tätorterna, inte bara städerna utan även mindre handelsplatser, drar till sig en ström av unga kvinnor, både ogifta och gifta. Prostitutionen håller på att bli den afrikanska kvinnans yrke framför andra.

För kyrkan är prostitutionen ett allvarligt problem: unga flickor lämnar sin by och sin församling och beger sig till någon av städerna som sköka, efter någon tid kommer hon tillbaka till sin by och slår sig kanske ner där, om rörelsen är tillräcklig lönsam, gifta kvinnor lämnar sin man och sin familj och ger sig ut i världen och män, både gifta och ogifta, besöker hys

skökor. Äktenskap förstörs, barn lämnas utan omvårdnad och ungdom kommer på avvägar. Kyrkan har här en ofantlig uppgift att hjälpa och leda rätt. Prostitutionen har fört med sig en sådan spridning av könssjukdomar, att här och var den bestämmelsen införts i kyrkans lagar, att var och en, som ämnar ingå äktenskap, först måste läkarundersökas.

Afrikanen är bunden till jorden, den är sakrosankt för honom, är en del av honom själv. En afrikan är ingen fullvärdig medlem av sitt samhälle, om inte hans jag omfattar även ett stycke jord. Bland Haya heter det om en man, som icke äger ett stycke jord: «Tali omushaija» (han är ingen man). I dagens Afrika tvingar nya arbetsförhållanden mannen bort från det stycke jord han äger. Han söker arbete i gruvor, industrier eller skolor långt borta från sitt hem, men hans bundenhet till jorden medför, att han lämnar hustru och barn kvar att ta hand om jorden och hyddan eller huset. De vandrande eller bussåkande arbetarskarorna är de afrikanska vägarnas lämmeltåg, som har äktenkaplig missär som följd.

Detta problem drabbar på ett avgörande sätt kyrkan, hennes medlemmar och arbetare. Många av männen måste lämna sin hemförsamling, som ofta blir en kvinnornas kyrka. Far, mor och barn, som tillsammans skulle leva i kyrkan, får leva skilda åt. Än mer ödesdigert är, att präster, evangelister, församlingslärare och folkskollärare står mitt inne i spänningen mellan jord och kallelse. Kallelsen för dem bort från deras jordstycke. Vanligen blir det så att familjen lämnas kvar att sköta jorden, och att de kristna hem, som skulle skapas, de hem, som skulle bli exempel för andra, inte blir vad de skulle bli.

Afrika domineras ytligt sett i hög grad av mannen, men det är kvinnan, som fostrar dess framtid, väl inte dess politiska och ekonomiska framtid, men väl dess moraliska och etiska. Här har kyrkan sin allra största uppgift, där det mesta ännu är ogjort. Kvinnan är det konservativa draget i samhället. I dagens Afrika vårdar hon arvet från hedniska fäder, men den dag måste komma, då hon vårdar arvet från kristna fäder. Hon intar nyckelpositionen i samhället och måste vinnas för kyrkan.

Så är äktenskapet i alla dess aspekter ett kyrkoproblem av avgörande betydelse i dagens Afrika. Kyrkan är medveten därom i mycket högre grad än i Västerlandet, då kyrkomedlemmarnas äktenskapliga förhållanden blir en probersten för deras ställning i kyrkan. Olydnad mot kyrkans äktenskapslagar är oftast ett hinder för tillgång till nattvardsbordet. Så blir äktenskapet ett svärd, som klyver församlingen i två delar: de nattvardsberättigade och de icke nattvardsberättigade. De senare hittar sedan ofta aldrig tillbaka till kyrkans port utan finner vägen tillbaka till uråldrig sed eller till muhammedanernas moské eller halvhedniska sektkyrkor eller till den växande grupp av afrikaner, som inte hör hemma någonstans.

Vidden av äktenskapets problematik är till sist omöjlig att skildra i ord. Den måste upplevas i kyrkans mitt i de tusen och åter tusen kyrkotuktfallen, som kyrkans ledare får att behandla. Mycket beror på om kyrkans präster leder rätt, ty svag och usel ledning kan fräta sönder kyrkans integritet och föra hennes medlemmar bort ur hennes gemenskap.

Vad Afrikas kyrkor i denna situation behöver är herdar.

¹ Enligt ebisise-föreställningen tillhör barnet i ett nytt äktenskap eller en ny förbindelse icke den nye mannen eller älskaren utan den med vilken kvinnan tidigare har haft barn, oavsett hur lång tid som har förflutit, sedan de två levde tillsammans. Därför kan en man, som förskjutit sin hustru, eller vars hustru lämnat honom, efter längre eller kortare tid få ett ebisise-barn, som han biologiskt sett inte är fader till. Ebisise betyder glöd, vilket ger en antydning om hur seden förklaras. När elden göres upp på morgonen, är det glöden från gårdagens eld, som orsakar den nya elden.

² För tolkningen av dessa ställen se Evald Lövestam: Äktenskapet i Nya testamentet, sid. 65—78.

³ I början av 1930-talet började en väckelse i Ruanda, som nu spritt sig till de flesta protestantiska kyrkor i Uganda, Kenya, Tanganyika och Nyasaland, och som även nått till Sudan, Belgiska Kongo och Etiopien. Se *International Review of Missions*: N. Langford-Smith: *Revival in East Africa*, Jan. 1954.